

Віталій
ЯРЕМЧУК

Питання впливу глобалізації на міжнародне право у наукових дослідженнях І. І. Лукашука

У статті досліджено погляди Ігоря Івановича Лукашука щодо впливу процесів глобалізації на міжнародний правопорядок. Проаналізувавши його наукові праці у зазначеній сфері, можна виділити три основних напрями його досліджень. Насамперед, він ґрунтовно простежував вплив глобалізації на держави та на взаємозв'язок міжнародного та національного права. Варто зазначити, що Ігор Іванович щодо держав та їх правових систем надавав перевагу застосуванню терміну «інтернаціоналізація держав», який, на його думку, був більш точним для опису процесів світової інтеграції. Наступний напрям досліджень науковця пов'язаний зі США. Він був переконаний, що її державна могутність превалює над іншими в системі колективних інтересів та з іншого боку накладає на неї особливу відповідальність за забезпечення добробуту на планеті. Третій напрям – засоби масової інформації, яким він приділив значну увагу як важливої та необхідної складової для світового правопорядку та його основ.

Ключові слова: глобалізація, міжнародне право, міжнародний правопорядок, засоби масової інформації, інтернаціоналізація, СРСР, США

The article examines the legal views of Igor Ivanovich Lukashuk concerning the impact of globalization processes on the international legal order. Having analyzed his scientific research in the above-mentioned direction, we can distinguish its three main areas. First of all, he thoroughly traced the impact of globalization on states and the relationship between international and domestic law. It is worth noting that Igor Lukashuk preferred to use the term 'internationalization of states' concerning states and their legal systems, which, in his opinion, was more accurate to describe the processes of world integration. The next area of scientist's research was related to the United States of America. His opinion was that its state power prevailed over others in the system of collective interests and, on the other hand, imposed on the USA a special responsibility for ensuring the planet's well-being. The third direction is the mass media, to which he paid considerable attention as an important and necessary component for the global legal order and its foundations.

Keywords: globalization, international law, international legal order, mass media, internationalization, USSR, USA

Постановка проблеми. Нове тисячоліття потребує формування новітнього правопорядку, де проблемами та виклики можуть бути вирішені лише шляхом співпраці. У таких процесах особливе місце займає міжнародне право. Саїдов А. Х. справедливо вважає І. І. Лукашука одним з фундаторів нового напрямку в сучасній юриспруденції – дослідження юридичної глобалістики¹. У 60-х роках ХХ століття Ігор Іванович відзначав важливість морально-політичних норм і відповідальності за їх порушення, особливо щодо поваги до прав людини². Важливу роль задля підвищення ефективності міжнародного права вчений відносив молодим державам Азії та Африки, які тоді боролися проти колоніалізму за самовизначення³. Міжнародно-правові думки вченого щодо впливу глобалізації на міжнародне право досі не були достатньо досліджені сучасними вітчизняними юристами-міжнародниками.

¹ Саїдов, А. Х. Памяти патриарха российской науки международного права И. И. Лукашука. *Право и политика*. Випуск 5, 2007. С. 147–151.

² Лукашук І. І. Міжнародне право і мораль. *Вісник Київського університету*. Серія право. Випуск 6. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1965. С. 102.

³ Лукашук І. І. Про ефективність сучасного міжнародного права. *Радянське право*. Випуск 5, 1966. С. 83.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти спадщини І. І. Лукашука щодо процесів глобалізації та їх впливу на права людини досліджував О. В. Столярський¹. Харчук О. О. у контексті аналізу принципів міжнародного економічного права в умовах глобалізації, у своїй дисертації, також опрацьовує праці вченого². Водночас у доктрині відсутній комплексний аналіз наукової спадщини вченого.

Метою статті є комплексний розгляд правових поглядів І. І. Лукашука щодо впливу глобалізації на міжнародне право.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши погляди професора щодо впливу глобалізації на міжнародний правопорядок, можна виділити три основних напрями його досліджень. Насамперед, він ґрунтовно простежував вплив глобалізації на держави та на взаємозв'язок міжнародного та національного права. На думку Н. Є. Тюріної, він був першим з міжнародників, хто фундаментально дослідив процес глобалізації в контексті держави і права, та слушно відзначив, що світова спільнота стає соціальною системою з елементами: держави, організації та людей³. Варто зазначити, що Ігор Іванович щодо держав та їх правових систем надавав перевагу застосуванню терміну «інтернаціоналізація держав»⁴, який, на його думку, був більш точним для опису процесів світової інтеграції. Вчення професора щодо функціонування держав та життя суспільства в ХХІ столітті є важливим для розуміння його філософських та прогностичних поглядів на міжнародне право в новому столітті. Наступна сфера досліджень науковця була пов'язана зі США. Він був переконаний, що її державна могутність превалює над іншими в системі колективних інтересів та з іншого боку накладає на неї особливу відповідальність за забезпечення добробуту на планеті⁵. Значну увагу він приділив й аналізу засобам масової інформації як важливої та необхідної складової для світового правопорядку та його основ. Тема, яка не отримала належної уваги та розгляду її впливу на міжнародне право серед колег Ігоря Івановича. При детальному аналізі цих напрямів можна відзначити наступне.

Серед наслідків Другої світової війни професор розглядав позитивний вплив на розвиток міжнародного права, зокрема й на інститут міжнародного визнання. Яскравим прикладом були події пов'язані з расистським режимом в Південній Родезії. Вчений був переконаний, що якби такий режим з'явився до Другої світової війни, то питання про його законність навіть не виникало. Він констатував принципові зміни в міжнародному житті та праві⁶. Науковець вважав, що міжнародне право є важливим, але не єдиним елементом загальної системи регулювання міжнародних відносин, тому що в цьому механізмі функціонують також політичні, моральні, організаційні, релігійні, звичаєві та норми міжнародної ввічливості⁷.

Аналізуючи науковий доробок вченого, можна відстежити тенденцію публікацій значної кількості ґрунтовних досліджень щодо глобалізації та світового правопорядку саме після ухвалення Цілей розвитку тисячоліття в 2000 році. Фундаментальний документ, який був ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН, містив вісім пріоритетних цілей розвитку світу, де серед подолання бідності та зменшення дитячої смертності було передбачено і глобальне партнерство задля розвитку. Саме співпрацю між державами І. І. Лукашук розглядав як пріоритетний напрям для «вирішення національних та інтернаціональних завдань»⁸. Незважаючи на позицію вченого щодо нездатності держав самостійно вирішувати чималу кількість проблем, він не погоджується з А. Ханом та Ж. Геєнно щодо занепаду ролі держави як головного утворення суспільства⁹ та констатацією кінця національної держави¹⁰. Яскравим прикладом катастрофічних наслідків, був розпад Югославії. Заслуговує на увагу позиція вітчизняних вчених А. А. Маєвської та В. С. Семе-

¹ Столярський, О. В. Права людини в умовах національного та глобального правопорядку. *Юридична наука*, №1, 2011. С. 39.

² Харчук, О. О. Принципи міжнародного економічного права в умовах глобалізації світових господарських відносин. Дис. спец. 12.00.11 «Міжнародне право», 2010.

³ Лучший юрист-международник XX века. К 85-летию со дня рождения профессора И. И. Лукашука. *Евразийский юридический журнал*. Выпуск 6 (37), 2011. С. 140.

⁴ Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации. *Журнал российского права*. Выпуск 3, 2002. С. 118.

⁵ Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: Учебник для студентов юрид. фак. и вузов. Vol. 2. *Wolters Kluwer Russia*, 2010. С. 241.

⁶ Лукашук И. И. О некоторых тенденциях развития универсального международного права. *Советское государство и право*, №2, 1969. С. 86.

⁷ Лукашук И. И. Международные политические нормы в условиях разрядки напряженности. *Советское государство и право*, №8, 1976. С. 106.

⁸ Лукашук И. И. Глобализация и государство. *Журнал российского права*, №4, 2001. С. 65.

⁹ Ali Khan. *The Extinction of Nation-State: a World Without Borders*. The Hague, 1996.

¹⁰ Jean-Marie Guehenno. *The End of the Nation State*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. 160 p.

нова, а саме те, що глобалізація впливає на зменшення значення урядів держав, але прогнозувати «розмив національного суверенітету було б необачно»¹.

З огляду на виклики пов'язані з глобалізацією, І. І. Лукашук центральним завданням для держави XXI століття вважав відкритість до міжнародної співпраці. Одним із факторів, які сприяли утворенню держав вчений вважав забезпечення зовнішньої безпеки. Організація взаємодії з зовнішнім світом одна з основних функцій держави, від успішного здійснення якої залежав добробут, а часто й саме існування². Важлива роль відведена і економічній складовій. Держава повинна підтримувати власну соціально-економічну систему, оскільки, незважаючи на суттєвий вплив транснаціональних корпорацій, без перших неможливе функціонування світової економіки та фінансів. Підтвердженням є Доповідь про розвиток світу, де визначено першочергове значення держави для глобального розвитку³. Вчений вважав, що держава, яка забезпечує ефективне управління соціальними процесами має вирішальне значення для її власного добробуту та індивіда⁴. Зауважимо, що аналіз наукових праць професора свідчить, що саме транснаціональні корпорації він характеризує часто різко негативно⁵, оскільки через вплив на уряди виходять за межі правового поля у своїй діяльності.

Варто зазначити, що глобалізаційні процеси безпосередньо впливали й на погляди самого вченого. Наприклад, як ми вже раніше відзначали зміну категоричності у висловлюваннях щодо визнання фізичної особи суб'єктом права міжнародного договору⁶, коли за десятки років опісля формулювання «заперечувати це неможливо» змінив свою думку і визнав створення норм державою, які надають фізичним особам певні права. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини такі права можуть безпосередньо впливати з міжнародних договорів⁷.

Серед тенденцій XXI століття є обмеження можливостей держави контролювати свій економічний та соціальний розвиток. Також відбувається зростання зовнішнього впливу на внутрішню політику. Вчений мав прогресивні ідеї щодо актуальності проблеми захисту навколишнього середовища, які виходять за межі можливостей держави. Він розглядав це питання з боку нездатності вирішити проблему самотужки, а, отже, беспорядність із забезпеченням здоров'я громадян⁸. Суперечність сучасної держави Лукашук І. І. вбачав в тому, що глобалізація зумовила розширення сфери її відповідальності, але й водночас обмежила спроможність вирішувати проблеми. Шлях вирішення – активніша співпраця, що призведе до подальшої інтернаціоналізації. До того ж держава, яка не здатна забезпечити мінімальний рівень управління суспільством становить загрозу міжнародній системі.

Характерною особливістю нового світового правопорядку став людиноцентризм, тобто пріоритетність прав та інтересів людини. Науковець вбачав в цьому нову функцію міжнародного права, оскільки раніше першочерговість належала інтересам держави. Особливістю також є формування права соціальної справедливості та добробуту, бо більше уваги приділяється вирішенню глобальних економічних та соціальних проблем⁹. Вчений відзначив становлення міжнародно-правового співтовариства з верховенством права та примату права в політиці у відповідності до завдань ООН.

Досліджуючи глобалізаційні процеси він особливе значення надав взаємодії міжнародного та національного права, оскільки кооперація потрібна задля здійснення ними своїх функцій. Вчений не погоджувався з Е. Г. Кочетковим та називав перебільшенням думки стирання межі між внутрішньою та зовнішньою політикою¹⁰. Суддя і колишній голова Міжнародного суду ООН О. Хісаші також висловлювався, про подібне розмивання між внутрішньодержавним та міжнародним правом, яке пов'язане із розширенням сфери застосування останнього¹¹. Лукашук І. І. у своїх дослідженнях слушно

¹ Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 16.

² Лукашук І. І. Государство и мировой порядок XXI века. *Безопасность Евразии: журнал личной, национальной и коллективной безопасности и высоких гуманитарных технологий*, №4. Москва, 2001. С. 651.

³ World Bank. *World development report 1997: The state in a changing world*. The World Bank, 1997.

⁴ Лукашук І. І. Государство и мировой порядок XXI века. *Безопасность Евразии: журнал личной, национальной и коллективной безопасности и высоких гуманитарных технологий*, №4. Москва, 2001. С. 653.

⁵ Яремчук В. В. Розробка І. І. Лукашуком теоретичних основ права міжнародної відповідальності. *Юридичний бюлетень*, № 13, 2020. С. 57.

⁶ Яремчук В. В. Поняття та особливості міжнародного договору в працях І. І. Лукашука. *Право і суспільство*, №4, 2019. С. 345.

⁷ Рабінович П. М., Соловйов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти). Редкол.: П. ЧМ. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 28. Київ, 2014. С. 91.

⁸ Лукашук І. І. Государство и мировой порядок XXI века. *Безопасность Евразии: журнал личной, национальной и коллективной безопасности и высоких гуманитарных технологий*, №4. Москва, 2001. С. 654.

⁹ Лукашук І. І. Глобальный миропорядок и США. *Обозреватель*, №11-12, 2002. С. 28.

¹⁰ Кочетков Е. Г. *Геоэкономика*. Москва, 1999. С. 11.

¹¹ Owada Hisashi. *Problems of Interaction Between the International and Domestic Legal Orders*. *Asian JIL*, 5, 2014. С. 247.

стверджував, що межа між обома системами правами не стирається, оскільки їм характерний власний об'єкт регулювання, природа та механізм дії¹.

Однією з характерних рис нового світового правопорядку вчений визначив досить високий рівень управління, яке полягає в необхідності вирішення важливих і складних проблем, що стоять перед людством. Вчений поділяє позицію VII Генерального Секретаря ООН К. Аннана щодо потреби кращого управління на національному рівні та необхідності навчитися спільно краще керувати на міжнародному². Досліджуючи основні цілі нового світового правопорядку він відзначив серед характерних рис й соціальний характер, який полягає в загальному добробуті. Йдеться про захист дітей і цивільного населення від стихійних лих, геноциду та інших загроз. Серед особливостей вчений визначив утвердження демократії на національному та міжнародному рівнях, яка розглядається як необхідна умова нормального функціонування суспільства і держави³. Про це свідчить, наприклад, ухвалення у декількох редакціях^{4 5} резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Підтримка системою Організації Об'єднаних Націй зусиль урядів з розвитку та зміцнення нових або відроджених демократій». Лукашук І. І. робить цікавий прогноз, що новий світовий правопорядок створить умови для вирішення корінних проблем, які викликані історичним розвитком перед людством, зокрема забезпечення миру і безпеки, сталий розвиток всіх країн, світової економіки, науки і культури. Наразі непросто передбачити чи справдяться прогнози вченого, особливо, зважаючи на кількість воєнних конфліктів, проблеми з імплементацією Цілей сталого розвитку, які зі збереженням нинішньої динаміки не будуть досягнені жодною державою до 2030 року.

Ухвалена Декларація тисячоліття ООН 2000 року визначила основи нового світового правопорядку та базувалася на цілях і принципах Статуту організації, які «довели свою непідвладність часу і універсальний характер»⁶. Ба більше, повинен був бути встановлений мир у всьому світі. Держави визнали, що головним завданням було забезпечення позитивного впливу глобалізації на всі народи. На думку Ігоря Івановича, глобалізація відкриває перед людиною величезні можливості, але водночас здатна породити вкрай негативні результати⁷. Мабуть, такий вплив зараз найбільше помітний в інформаційному середовищі, де відбуваються кібервійни та атаки хакерів, що призводить до витоку персональних даних та державних таємниць.

Державну політику США вчений в своїх працях майже завжди висвітлював незбалансовано, зосереджуючи увагу на негативних сторонах, але досить часто небезпідставно. Наприклад, положення про «попереджувальні» дії проти ворожої держави, передбачені в акті «Стратегія національної безпеки США» 2002 року⁸. Відповідно до документа, якщо буде вирішено, що держава становить потенційну загрозу, то Сполучені Штати будуть здійснювати превентивне втручання щодо відповідної країни задля ліквідування небезпеки. До того ж воно можливе шляхом зміни режиму⁹. Статут ООН чітко врегулював проблему застосування сили для ліквідації загрози миру, де закріпив невід'ємне право на індивідуальну або колективну оборону, зокрема «якщо відбудеться збройний напад»¹⁰. Раді Безпеки ООН належить виключна компетенція визначення існування будь-якої загрози миру, його порушення миру або акту агресії.

¹ Лукашук, Игорь Иванович. *Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов.* Wolters Kluwer Russia, 2010. С. 257.

² Kofi Annan. *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century.* 2000. URL: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf, p. 7 (дата звернення: 02.04.2021)

³ Лукашук И. И. *Мировой порядок XXI века. Международное публичное и частное право*, №1, 2002. С. 10.

⁴ Resolution adopted by the General Assembly 'Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies'. 30 January 2002. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/56/96> (дата звернення: 29.01.2020)

⁵ Resolution adopted by the General Assembly 'Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies'. 3 July 2012. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/66/285> (дата звернення: 29.01.2020)

⁶ Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций, 2000. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата звернення: 02.04.2021)

⁷ Лукашук И. И. *Международное право. Особенная часть: Учебник для студентов юрид. фак. и вузов.* Vol. 2. Wolters Kluwer Russia, 2010. С. 240.

⁸ The National Security Strategy of the United States of America. 2002 URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (дата звернення: 02.04.2021)

⁹ Лукашук И. И. *Международное право. Особенная часть: Учебник для студентов юрид. фак. и вузов.* Vol. 2. Wolters Kluwer Russia, 2010. С. 241.

¹⁰ The United Nations Charter. 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 02.04.2021)

Показовим є аналіз діяльності США та її впливу на формування нового світового правопорядку. У роботі «Конгрес США і міжнародне право» науковець зовсім не в характерній йому манері та, уникаючи комплексного підходу до аналізу, гостро критикував державну політику США. У 1978 році Конгресом розглядалася норма, яка передбачала підпорядкування деяких категорій співробітників дипломатичних місій і консульств кримінальної юрисдикції США¹. Ідея була розкритикована Державним департаментом та не підтримана депутатами. Лукашук І. І. назвав запропоновану норму «посяганням на принципи і норми міжнародного права, що міцно утвердилися»². Водночас вчений не згадує, що тоді ж було ухвалено закон про дипломатичні зносини США³, який імплементував Віденську конвенцію про дипломатичні відносини 1961 року. Американський юрист Б. Коен відзначив важливість ухвалення закону США, оскільки давно назріла спроба реформувати застаріле законодавство, а акт ухвалено відповідно до міжнародної дипломатичної практики⁴.

Схоже однобоке дослідження зовнішньополітичної діяльності Сполучених Штатів Америки, можна віднайти в статті «Новий світовий порядок і Росія» 2004 року. Аналізуючи працю Ігоря Івановича мимоволі згадуються висловлювання вченого про партійно-державний контроль в радянський час, який обмежував можливості науки⁵. У 1991 році СРСР припинив своє існування, а підходи й надалі використовуються в XXI столітті. У зазначеній статті він фактично пов'язує формування світового правопорядку здебільшого із діяльністю США, уникаючи аналізу західних та інших держав.

Терористичний акт в Нью-Йорку 11 вересня 2001 р. І. І. Лукашук розглядав як сприятливі умови для створення широкої коаліції задля боротьби з міжнародним тероризмом та імплементації державами Декларації тисячоліття ООН⁶. Вчений поділяв думки міністрів закордонних справ Канади Л. Екворті та Норвегії К. Волебак, які вважали, що залишилися невелика кількість справ, які можуть вирішуватися державами самотужки та підкреслювали необхідність використовувати можливості в рамках діяльності міжнародних організацій.

Особливої уваги заслуговують правові думки Ігоря Івановича щодо Радянського Союзу та його правонаступництва. Безумовно, вплив на формування порядку денного СРСР в світі був величезний, зважаючи на територію, населення та військову потужність. Одним із механізмів впливу на світовий правопорядок було членство Союзу як постійного члена Ради Безпеки ООН. Розглядаючи питання правонаступництва Російської Федерації згідно зі Статутом ООН, вчений дуже обережно висловився, що набуття членства відповідало «не зовсім до кінця» і виправдав це політичною доцільністю⁷. Угодою про створення Співдружності Незалежних Держав передбачено, що СРСР «як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування»⁸. У цьому разі Російська Федерація повинна була пройти всі процедури набрання членства відповідно до Статуту ООН. Буроменський В. М. в своїй роботі «Міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН» детально проаналізував усі «правові» аргументи щодо цього та дійшов висновку, що зайняте місце в Раді Безпеки суперечить Статуту та міжнародному праву. Розглядаючи прецедент ухвалення вольового рішення з найважливіших питань, М. В. Буроменський називає його небезпечним⁹. Складно повірити, що досвідчений юрист-міжнародник І. І. Лукашук був не обізнаний з усіма особливостями функціонування Організації Об'єднаних Націй. На нашу думку, йдеться про збереження радянської ідеології, яка дещо почала трансформуватися під впливом глобалізаційних процесів, але вже ближче до кінця XX та початку XXI століття. Фінська юристка Т. Лонгстрем вважає, що позиція І. І. Лукашука зводить нанівець концептуальну відмінність між державою- правонаступницею і державою-продовжувачем. Дослідивши правові аргументи Ігоря Івановича, вона розділила непереривність держави на «реальну безперерв-

¹ The Department of State Bulletin, №29, 1979.

² Лукашук І. І. Конгрес США і міжнародне право. *Міжнародне публічне право*, №1, 2002. С. 61.

³ An act to complement the Vienna Convention on Diplomatic Relation. 1978 URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-92/pdf/STATUTE-92-Pg808.pdf> (дата звернення: 02.04.2021)

⁴ Barry Cohen, *The Diplomatic Relations Act of 1978*. Catholic University Law. Volume 28. Issue 4. 1979. p. 797.

⁵ Лукашук І. І. *Міжнародне право: наука і практика. Міжнародне публічне і частне право*, №2, 2003. С. 7.

⁶ Лукашук І. І. *Міжнародне право. Особенная часть: Учебник для студентов юрид. фак. и вузов*. Vol. 2. Wolters Kluwer Russia, 2010. С. 241.

⁷ Louis Henkin, Madeleine K. Albright, Lee Hamilton, John B. Rhinelander, Edwin D. Williamson and James R. Crawford. *State Succession and Relations with Federal States. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Vol. 86, 1992. p. 23.

⁸ Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/997_077 (дата звернення: 02.04.2021)

⁹ Буроменський М. В. *Міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, №1, 2014. С. 210.

ність» та «безперервність як частини правонаступності держави»¹. Фундаментальні відмінності між державною безперервністю і державою- правонаступницею дослідив й австралійський юрист Дж. Кройфорд. Він вбачає різницю в тому, що безперервність полягає в продовженні існуванні «однієї і тієї ж» держави, незважаючи на зміни уряду, території або населення, а у випадку правонаступництва – одна держава замінила іншу щодо певної території².

Значення впливу засобів масової інформації на державу, політику та право в XXI столітті важко переоцінити. Їх роль в світовому правопорядку та взаємозв'язок з міжнародним правом одним із перших досліджував саме І. І. Лукашук. Серед його колег також можна відзначити І. Л. Бачіло, Ю. М. Колосова та інших. Швидкий темп інформатизації суспільства, окрім позитивного впливу соціального прогресу, є одним із викликів для національної та міжнародної безпеки. Ігор Іванович слушно констатував, що особливу небезпеку становлять інформаційні війни як інструмент зовнішньої політики³. За декілька років саме інформаційна складова стала невід'ємним елементом «гібридної війни»⁴ Російської Федерації проти України. Гетьманчук М. П. вважає, що елемент інформації варто розглядати як основний. Ба більше, навіть не як складову, а нову формою введення таких дій – інформаційну війну⁵. Авторитетне видання «Financial Times» опублікувало статтю, де агресію Росії проти України описано як «нове мистецтво війни»⁶. Лукашук І. І. відзначив позицію юристів, які розглядали інформаційну війну як застосування сили, що є порушенням Статуту ООН⁷.

Якість засобів масової інформації Ігор Іванович пов'язував з рівнем розвитку суспільства. Високу мобільність та оперативність ЗМІ він розглядав на прикладі висвітлення в прямому ефірі атаки терористів 2001 року на Всесвітній торговий центр в Нью-Йорку. Без такого масштабного висвітлення подій наряд чи була б і швидка консолідація зусиль держав і громадськості проти міжнародного тероризму⁸.

Зв'язок міжнародного права з політикою становить особливий інтерес. Вчений був переконаний, що таке поглиблення взаємодії не може означати стирання межі між ними⁹. Український дипломат А. Мельник поділяє думку вченого щодо застосування принципу *politiae legibus, non leges politis adaptandae* та вважає його безальтернативним¹⁰. Міжнародне право може бути інструментом не для будь-якої політики, оскільки воно водночас відкриває додаткові можливості, але й обмежує дії, які можуть суперечити їй. Вітчизняні науковці Л. Д. Тимченко та В. П. Кононенко вважають, що саме «міцний фундамент міжнародного права» має бути основою для зовнішньої політики¹¹. Інтернаціоналізація суспільного життя впливає й на підхід «національного егоїзму» як захисту державних інтересів, який змінюється на зацікавленість в загальнолюдських та міждержавних цінностях. На думку науковця, такі тенденції впливають на зміцнення позицій загального міжнародного права¹². Отже, вчений слушно констатує, що наразі йдеться про примат права в політиці.

Отже, формування нового світового правопорядку відбувалося під впливом глобалізаційних процесів. У цьому процесі принципове значення полягає в розумінні природи правопорядку І. І. Лукашук відвів Декларації тисячоліття ООН, яка базувалася на цілях і принципах Статуту організації. Співпрацю держав вчений визначив як пріоритетний напрям для вирішення національних та інтер-

¹ Tarja Långström. Transformation in Russia and International Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2003. pp. 289–290.

² Див. Rein Mullerson. Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 42, No. 3, 1993. p. 475.

³ Лукашук І. І. «Четвертая власть» и международное право. Международное публичное и частное право, №4, 2002. С. 12.

⁴ Радковець Ю. І. Ознаки технологій гібридної війни в агресивних діях Росії проти України. Наука і оборона, №3, 2014. С. 36–42.

⁵ Гетьманчук М. П. «Гібридна війна» Росії проти України: Інформаційний аспект. Військово-науковий вісник. Випуск 27, 2017. С. 298.

⁶ Sam Jones. Ukraine: Russia's new art of war. Financial Times, 2014. URL: <https://www.ft.com/content/ea5e82fa-2e0c-11e4-b760-00144feabdc0> (дата звернення: 02.04.2021)

⁷ Лукашук І. І. «Четвертая власть» и международное право. Международное публичное и частное право, №4, 2002. С. 13.

⁸ Лукашук І. І. «Четвертая власть» и международное право. Международное публичное и частное право, №4, 2002. С. 15.

⁹ Лукашук І. І. Международное право: наука и практика. Международное публичное и частное право, №2, 2003. С. 6.

¹⁰ A. Melnik. Master or Servant? International Law in the Foreign Policy Context. Select Proceedings of the European Society of International Law, Volume 1, 2006. p. 270.

¹¹ Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Рішення міжнародних судових органів у контексті реалізації норм міжнародних договорів. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського : моногр. / авт. кол.; за ред. Репецький В., Гутник В. Сучасні проблеми міжнародного права. Львів-Одеса. Фенікс. 2017. С. 197.

¹² Лукашук, Игорь Иванович. Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов. Wolters Kluwer Russia, 2010. С. 27.

національних завдань. Він мав прогресивні думки та відзначав актуальність проблеми захисту навколишнього середовища, які виходять за межі можливостей держави.

Особливе місце в процесі формування світового правопорядку Ігор Іванович відвів Сполученим Штатам Америки як найпотужнішій державі часу дослідження вченим. У більшості випадків дослідження державної політики США характеризувалося відсутністю комплексного підходу та пережитками холодної війни.

Серед викликів І. І. Лукашук виділяв низький рівень політичного мислення, а саме укорінення багатовікових стереотипів зовнішньої політики та абсолютизація національних та недооцінення міжнародних інтересів. Швидкий темп інформатизації суспільства, окрім позитивного впливу соціального прогресу, є одним із викликів для національної та міжнародної безпеки. Він зробив вдалий прогноз щодо особливої небезпеки інформаційної війни як інструменту зовнішньої політики.

Список використаних джерел

1. Саидов, А. Х. Памяти патриарха российской науки международного права И. И. Лукашука. *Право и политика*. Випуск 5, 2007. С. 147–151.
2. Лукашук І. І. Міжнародне право і мораль. *Вісник Київського університету*. Серія право. Випуск 6. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1965. С. 102.
3. Лукашук І. І. Про ефективність сучасного міжнародного права. *Радянське право*. Випуск 5, 1966. С. 83–85.
4. Столярський, О. В. Права людини в умовах національного та глобального правопорядку. *Юридична наука*, №1, 2011. С. 39–42.
5. Харчук. О. О. Принципи міжнародного економічного права в умовах глобалізації світових господарських відносин. Дис. спец. 12.00.11 «Міжнародне право», 2010.
6. Лучший юрист-международник XX века. К 85-летию со дня рождения профессора И. И. Лукашука. *Евразийский юридический журнал*. Випуск 6 (37), 2011. С. 137–141.
7. Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации. *Журнал российского права*. Випуск 3, 2002. С. 115–128.
8. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: Учебник для студентов юрид. фак. и вузов. Vol. 2. *Wolters Kluwer Russia*, 2010. 544 с.
9. Лукашук И. И. О некоторых тенденциях развития универсального международного права. *Советское государство и право*, №2, 1969. С. 82–87.
10. Лукашук И. И. Международные политические нормы в условиях разрядки напряженности. *Советское государство и право*, №8, 1976. С. 106–113.
11. Лукашук И. И. Глобализация и государство. *Журнал российского права*, №4, 2001. С. 64–75.
12. Ali Khan. *The Extinction of Nation-State: a World Without Borders*. The Hague, 1996.
13. Jean-Marie Guehenno. *The End of the Nation State*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. 160 p.
14. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
15. Лукашук И. И. Государство и мировой порядок XXI века. *Безопасность Евразии: журнал личной, национальной и коллективной безопасности и высоких гуманитарных технологий*, №4. Москва, 2001. С. 649–662.
16. Яремчук В. В. Поняття та особливості міжнародного договору в працях І. І. Лукашука. *Право і суспільство*, №4, 2019. С. 342–351.
17. Рабінович П. М., Соловйов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти). Редкол.: П. ЧМ. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 28. Київ, 2014. 208 с.
18. Яремчук В. В. Розробка І. І. Лукашук теоретичних основ права міжнародної відповідальності. *Юридичний бюлетень*, № 13, 2020. С. 51–61.
19. World Bank. *World development report 1997: The state in a changing world*. The World Bank, 1997.
20. Лукашук И. И. Глобальный миропорядок и США. *Обозреватель*, №11–12, 2002. С. 28–33.
21. Кочетков Е. Г. *Геоэкономика*. Москва, 1999.
22. Owada Hisashi. *Problems of Interaction Between the International and Domestic Legal Orders*. *Asian JIL*, 5, 2014.
23. Лукашук, Игорь Иванович. *Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов*. *Wolters Kluwer Russia*, 2010. 415 с.
24. Kofi Annan. *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*. 2000. URL: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf (дата звернення: 02.04.2021)

25. Лукашук И. И. Мировой порядок XXI века. *Международное публичное и частное право*, №1, 2002. С. 4–10.
26. Resolution adopted by the General Assembly 'Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies'. 30 January 2002. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/56/96> (дата звернення: 29.01.2020)
27. Resolution adopted by the General Assembly 'Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies'. 3 July 2012. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/66/285> (дата звернення: 29.01.2020)
28. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций, 2000. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата звернення: 02.04.2021)
29. Лукашук И. И. *Международное право. Особенная часть* : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов. Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 544 с.
30. The National Security Strategy of the United States of America. 2002 URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (дата звернення: 02.04.2021)
31. The United Nations Charter. 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 02.04.2021)
32. The Department of State Bulletin, №29, 1979.
33. Лукашук И. И. Конгрес США и международное право. *Международное публичное право*, №1, 2002. С. 59–68.
34. An act to complement the Vienna Convention on Diplomatic Relation. 1978 URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-92/pdf/STATUTE-92-Pg808.pdf> (дата звернення: 02.04.2021)
35. Barry Cohen, The Diplomatic Relations Act of 1978. *Catholic University Law*. Volume 28. Issue 4. 1979. pp. 797–831.
36. Лукашук И. И. *Международное право: наука и практика. Международное публичное и частное право*, №2, 2003. С. 2–13.
37. Louis Henkin, Madeleine K. Albright, Lee Hamilton, John B. Rhineland, Edwin D. Williamson and James R. Crawford. *State Succession and Relations with Federal States. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Vol. 86, 1992. pp. 1–23.
38. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/997_077 (дата звернення: 02.04.2021)
39. Буроменський М. В. Міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, №1, 2014. С. 208–221.
40. Tarja Långström. *Transformation in Russia and International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2003. 498 p.
41. Rein Mullerson. *Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 42, No. 3 (Jul., 1993), pp. 473–493.
42. Лукашук И. И. «Четвертая власть» и международное право. *Международное публичное и частное право*, №4, 2002. С. 12–19.
43. Радковець Ю. І. Ознаки технологій гібридної війни в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*, №3, 2014. С. 36–42.
44. Гетьманчук М. П. «Гібридна війна» Росії проти України: Інформаційний аспект. *Військово-науковий вісник*. Випуск 27, 2017. С. 296–307.
45. Sam Jones. *Ukraine: Russia's new art of war*. Financial Times, 2014. URL: <https://www.ft.com/content/ea5e82fa-2e0c-11e4-b760-00144feabdc0> (дата звернення: 02.04.2021)
46. A. Melnik. *Master or Servant? International Law in the Foreign Policy Context*. Select Proceedings of the European Society of International Law, Volume 1, 2006. pp. 237–278.
47. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Рішення міжнародних судових органів у контексті реалізації норм міжнародних договорів. Сучасні проблеми міжнародного права. *Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського* : моногр. / авт.кол.; за ред. Репецький В., Гутник В. Сучасні проблеми міжнародного права. Львів-Одеса. Фенікс. 2017. 564 с.

Summary

The question of the impact of globalization on international law in the research of I. I. Lukashuk

The new millennium requires the emergence of a new legal order, where problems and challenges can be addressed only through cooperation. International law occupies a special place in such processes. Saidov A. rightly believes that Dr. Lukashuk is one of the founders of a new trend in modern jurisprudence – the study of legal globalistics. In the 1960s, Igor Lukashuk noted the importance of moral and political norms

and accountability for their violation, especially concerning respect for human rights. The scholar attributed an important role in the effectiveness of international law to the young countries in Asia and Africa, which were fighting against colonialism for self-determination.

Having analyzed his scientific research concerning the impact of globalization processes on the international legal order, we can distinguish its three main areas. First of all, he thoroughly traced the impact of globalization on states and the relationship between international and domestic law. It is worth noting that Igor Lukashuk preferred to use the term 'internationalization of states' concerning states and their legal systems, which, in his opinion, was more accurate to describe the processes of world integration. The professor's teaching of state and society functioning in the twenty-first century is crucial for understanding his philosophical and predictive analysis on international law in the new century. The next area of scientist's research was related to the United States of America. His opinion was that its state power prevailed over others in the system of collective interests and, on the other hand, imposed on the USA a special responsibility for ensuring the planet's well-being. The third direction is the mass media, to which he paid considerable attention as an important and necessary component for the global legal order and its foundations. A topic that has not received due attention and consideration of its impact on international law among Igor Lukashuk colleagues. A detailed analysis of these areas can be summarized as follows.

After the adoption of the Millennium Development Goals in 2000, the scientist made a significant number of studies concerning globalization and legal order. The fundamental document adopted by the United Nations General Assembly contained eight priority goals for the development of the world, which included a global partnership for overcoming poverty and reducing child mortality. I. Lukashuk considered state cooperation as a priority for 'solving national and international problems'.

The scientist's research of the US policy and its influence on the emergence of a new legal order is indicative. In the paper 'US Congress and International Law', Dr. Lukashuk sharply criticized the US state policy without the complex approach to analysis. In 1978, the US Congress considered a rule that would subject certain categories of personnel of diplomatic missions and consulates to United States criminal jurisdiction. The idea was criticized by the State Department and not supported by the deputies. I. Lukashuk called the proposed norm 'an encroachment on well-established principles and rules of international law'. However, the scholar did not mention that the United States Diplomatic Relations Act, which implemented the 1961 Vienna Convention on Diplomatic Relations, was adopted at the same time.

Among the challenges, I. Lukashuk singled out a low level of political thinking, namely the entrenchment of centuries-old stereotypes of foreign policy and the absolutization of national, and undervalued international interests. The rapid pace of informatization of society, apart from the positive flow of social progress, is a challenge to national and international security. He predicted the danger of cyber warfare as an instrument of foreign policy.

Віденська конференція з права міжнародних договорів. Ховбург, Відень, 1968 р.